

LIBRIS

We know
books

B I L L F A W C E T T

ALTE
100
DE GREȘELI
CARE AU SCHIMBĂT ISTORIA

Traducere din limba engleză
DRAGOȘ TUDOR

LITERA
București

1

CUM SĂ
PIERZI TOTUL

NEMURIRE

259 î.Hr., CHINA

Dacă aruncăm o privire la greșelile și la eșecurile conducătorilor de-a lungul istoriei, este potrivit să începem cu un om care a schimbat jumătate din lume, dar a dat greș în ceea ce îl privește pe el însuși și dinastia sa. Cu siguranță tânărul prinț Ying Zheng a devenit cel mai de succes conducător din epoca sa, dar cu toate acestea și-a încheiat domnia prin, probabil, cel mai mare eșec posibil.

Qin Shi Huang este considerat adesea primul împărat al Chinei. De fapt, așa se numea el, iar asta reprezintă chiar traducerea literară a numelui și a titlului pe care le avea, Qin Shi Huang (pronunțat *chin și huang*). În Vest, Qin se transcrie fonetic „Chin”, precum în „China”. Dar asta nu pentru că el ar fi fost prima persoană care a condus o mare parte a Chinei. Cu generații înainte ca Qin Shi Huang să se nască, partea de nord a Chinei a fost controlată de dinastia Zhou. Dar cei din dinastia Zhou au fost cei mai dominanți dintre numeroșii și aproape independenți nobili războinici. Qin Shi Huang a devenit ceva nou și diferit.

Imperiile începuseră să apară în China, unde două sau mai multe dintre numeroasele state războinice fuseseră cucerite de câțiva ani sau chiar de câteva generații. Cu aproape trei secole înainte de apariția lui Qin Shi Huang, popoarele din China erau numite, pur și simplu, dar corect, „state combatante”: Qi, Wei, Yan, Zhao, Han, Chu și Qin. Când Qin Shi Huang a ajuns pe tron, dispăruseră și ultimele frânturi de control din partea dinastiei Zhou asupra celor șapte state feudale, iar luptele dintre acestea erau ceva la ordinea zilei. S-a întâmplat ca epoca aceasta să corespundă cu perioada în care studierea și știința războiului au luat avânt, inclusiv prin apariția celebrei lucrări a lui Sun Tzu, *Arta războiului*.

Așadar, dacă au existat anterior „împărați”, de ce Qin Shi Huang este unanim recunoscut ca fiind primul împărat al Chinei? Dinastia Zhou, din est, și ceilalți care au încercat să domine inima Chinei, au condus prin intermediul nobililor și al prinților locali. Împărații anteriori reprezentau pur și simplu conducătorii feudali cei mai puternici care controlau, cu ajutorul liderilor locali, diverse părți ale Chinei. Qin Shi Huang a ales o altă cale și a devenit conducător peste ceva cu totul nou la acea vreme. Imperiul pe care l-a creat nu reprezenta doar o sumă de servituți feudale; Qin Shi Huang a creat un stat cu administrație centralizată și o cultură uniformă. Qin Shi Huang a fost primul împărat al Chinei, așa cum o știm noi în prezent. Poate că a dat greș în multe privințe, dar a lăsat în urma sa un teritoriu care avea deja o conștiință a identității sale unice și comune.

Chiar dacă s-a născut prinț, primii ani din viața lui Qin Shi Huang au fost oricum, numai idilici nu. Ca să o luăm cu începutul, probabil tânărul prinț Qin Shi Huang nu era copilul tatălui său. Se pare că mama lui fusese inițial soția, sau cel puțin concubina, unui negustor bogat pe nume Lü Buwei. Acest negustor s-a împrietenit cu un prinț tânăr din Qin. Când Zhao Ji a rămas însărcinată, Lü a aranjat

ca ea să devină concubina prințului. În 259 î.Hr., aceasta l-a născut în Hanan pe Ying Zheng, despre care prințul credea că este fiul său.

Când viitorul împărat avea doar 13 ani, tatăl său, conducătorul statului Qin, a murit. Ying Zheng era prea tânăr pentru a conduce în vremuri atât de tulburi, așa că Lü Buwei a acționat ca regent al său. Mda, același om care s-ar putea să-i fi fost tată biologic. La început lucrurile au funcționat, dar, pe măsură ce Ying Zheng a crescut, a început să ia decizii de unul singur. Asta nu pare să-i fi picat prea bine regentului.

În 240, Zheng avea deja 19 ani și încerca să obțină controlul regatului Qin. Lü Buwei, regentul său, și posibil tatăl său natural, a complotat alături de regele din Wei pentru a cuceri Qin când regele nu se afla în capitală. Și mama lui a făcut parte din acest complot. Tocmai născuse doi copii, potențiali rivali la tron, concepuți cu un general pe nume Loa Ai. Chiar dacă fiul era deja rege, cu siguranță unele dintre comportamentele ei nu păreau prea nobile. Revolta armată a eșuat. Atât ea, cât și Lü Buwei au fost expulzați. Regina-mamă și-a petrecut tot restul vieții în izolare, pe o moșie dintr-un colț îndepărtat al regatului Qin. Se spune că fostul regent, despre care istoricii cred că ar fi tatăl lui Zheng, ar fi devenit atât de obsedat în așteptarea unei pedepse suplimentare încât, doi ani mai târziu, a băut otravă.

Tânărul rege a învățat repede, iar de această dată s-a înconjurat de sfetnici buni. Administrarea statului și a armatei din Qin a fost semnificativ îmbunătățită. Economia s-a dezvoltat exploziv, astfel că a putut angaja cei mai buni profesioniști pentru instruirea și conducerea armatei. La 25 de ani, Ying Zheng conducea deja cel mai puternic dintre cele șapte regate combatante.

Pe bună dreptate Ying Zheng a devenit de temut pentru vecinii lui mai slabi. Înfruntarea directă era doar una dintre modalitățile prin care regii celor șapte regate combatante

se atacau unii pe alții. În 227 î.Hr., regele din Yan a trimis doi asasini foarte pricepuți care au reușit să treacă de toate cordoanele de protecție ale lui Zheng. Tânărul conducător a trebuit să lupte singur pentru a-și salva viața până la sosirea unor ajutoare. Ulterior, un muzicant care cânta la curte aproape că a reușit să-l asasineze pe regele din Qin folosind un fel de flaut. Alte câteva încercări au eșuat, dar acestea par să-l fi făcut pe tânărul conducător să dezvolte o obsesie pentru a rămâne în viață. Nu era paranoic; mai degrabă erau prea mulți cei care doreau să-l omoare. Erau vremuri tulburi, descrise în filme chinezești clasice precum *Tigru și dragon* sau *Eroul*. De fapt, filmul de succes *Eroul* reprezintă povestea unui asasin din unul dintre regatele combatante cucerite. Căutând răzbunarea, decide să-l ucidă pe Qin Shi Huang, dar îl cruță pe împărat când acesta îi împărtășește viziunea unei Chine unite.

Ying Zheng a devenit Qin Shi Huang în următorii zece ani, cucerind toate cele șase state rivale. Ultimele pe care le-a alipit au fost Yan și Zhao, în 222 î.Hr. De-a lungul vieții sale au existat mai multe tentative de asasinat. Cel puțin una, pregătită tot de regele din Yan, aproape a reușit. Având control asupra nordului Chinei, Qin Shi Huang a continuat în deceniul următor să-și extindă controlul în sud, aproape până în Vietnamul de azi.

Împăratul văzuse că încercările anterioare de construire a unui imperiu pe baze feudale eșuaseră. Așa că și-a reformat administrația folosind oficialii numiți de el. Foștii nobili au fost fie neutralizați, fie invitați (în moduri care nu puteau fi refuzate) să-și părăsească locuințele din provincii și să locuiască în apropierea capitalei. Asta i-a despărțit pe foștii nobili de pământurile lor și de orice sprijin și i-a izolat într-un loc unde puteau fi supravegheați cu ușurință. Qin Shi Huang a simplificat apoi limba scrisă și a impus folosirea acesteia în tot regatul. A bătut o monedă nouă,

a standardizat unitățile de măsură și a creat o rețea vastă de drumuri (prin munca forțată a țăranilor).

Primul împărat a unit și a conferit o identitate comună unei zone aproximativ egale cu teritoriul cucerit ulterior de Roma, cel mai mare imperiu al Europei. În același timp, în Europa, Roma era o putere din peninsula italică care încă asimila cucerirea orașelor etrusce. Când Qin Shi Huang a cucerit ultimul dintre regatele combatante, Roma era o putere italiană centrală ce se lupta cu disperare cu hoarda galică, cea care aproape distrusese orașul, înainte chiar ca imperiul să se fi născut. Deși nu a fost urmat la conducere de descendenții săi, Qin Shi Huang a creat bazele pentru imperiul chinez care a supraviețuit cu peste 1 000 de ani mai mult decât Roma.

Dar a existat și o latură mult mai întunecată a guvernării lui Qin Shi Huang. Promovând confucianismul ca bază pentru aparatul său birocratic, a redus la tăcere toate celelalte filosofii. Această interdicție nu doar că a eliminat celelalte puncte de vedere din cărți. Ordinul lui a fost să fie arse toate cărțile neconfucianiste și cele care nu corespundeau direct noilor sale legi. În 212 î.Hr., un grup de învățați a avut îndrăzneala să nu fie de acord cu împăratul, așa că i-a îngropat de vii pe 460 dintre aceștia. Apoi a ordonat ca alți 700 să fie omorâți cu pietre. Nu e deloc surprinzător că, după toate acestea, nu a mai existat nimeni care să-i pună la îndoială legile sau deciziile. Pentru a uni China, Qin Shi Huang a devenit unul dintre cei mai opresivi și mai detestați conducători din istorie.

Pare că cei mai mulți dintre liderii care conduc imperii nu rezistă tentației de a construi la scară mare. Nici Qin Shi Huang nu a scăpat de acest cusur, ridicând palate și canalul Lingqu. Acesta din urmă a reprezentat un mare succes din punct de vedere comercial, legând fluviul Yangtze și afluenții râului Canton. Odată ce a fost finalizat, comerțul (și taxele) s-a dezvoltat foarte mult. Doar că

a costat viața a mii de muncitori care au trudit, la propriu, până la moarte. Qin Shi Huang nu a ordonat doar ca toți prizonierii de război și condamnații să lucreze până la epuizare în proiectele sale guvernamentale, dar a obligat, de asemenea, fiecare bărbat din China să muncească vreme de un an fără a fi plătit pentru asta. Era genul de politică menită să stârnească nemulțumiri în fiecare familie, iar acest lucru chiar s-a întâmplat.

Cel mai mare proiect din lume din domeniul construcțiilor a fost început tot de Qin Shi Huang. Nici măcar China unificată nu era suficient de puternică pentru a face față numeroaselor incursiuni războinice ale călăreților din stepă. În acea perioadă aceștia erau numiți Xiongnu. Câteva sute de ani mai târziu, aceste triburi vor fi cunoscute sub numele de huni. Prin urmare, împăratul a ordonat ridicarea unei serii de fortificații unite de un zid. Sute de mii de muncitori au fost obligați să lucreze la această linie de apărare, iar zeci de mii, unii spun chiar sute de mii, au murit violent în timpul realizării proiectului. Atunci au fost ridicate primele secțiuni din construcția pe care azi o cunoaștem sub numele Marele Zid Chinezesc.

Dar eroarea majoră făcută de Qin Shi Huang nu a fost că a construit foarte mult, și nici măcar decizia legată de filosofie. A fost o greșeală personală. A dorit ca imperiul lui să dăinuie la nesfârșit, fapt pentru care a decis în cele din urmă că cel mai bun lucru pentru atingerea obiectivului este să caute nemurirea. Primul împărat din China a devenit obsedat de descoperirea unui elixir sau a unui lucru magic care i-ar fi putut garanta nemurirea.

O mare parte din grija împăratului nu a fost să conducă țara, ci să caute elixirul pentru viața eternă. Pentru a realiza acest lucru a finanțat tot felul de magicieni și de șarlatani. Cea mai mare parte a timpului și-o petrecea călătorind spre colțurile cele mai îndepărtate ale imperiului.

Numai că împăratul nu era niciodată singur. Era însoțit în permanență de mare parte din personalul său de la curte, de sute de servitori și de circa 60 000 de soldați. Când făcea asta, era un conducător mai puțin eficient. Iar când din acest motiv au apărut probleme, pur și simplu a devenit mai brutal, torturând sau omorând pe oricine era nemulțumit.

Există și o altă problemă legată de încercarea lui Qin Shi Huang de a deveni nemuritor. Dacă ai de gând să trăiești veșnic, nu ai motive să te preocupi în legătură cu succesorul. Împăratul avea un moștenitor, dar nu și-a dedicat timpul pentru a-l îndruma pe acesta în privința guvernării și, în general, l-a ținut izolat, astfel încât să nu poată deveni o amenințare pentru tron.

Mulți alchimisti și magicieni îi ofereau lui Qin Shi Huang poțiuni care aveau să-l facă nemuritor. Probabil mulți dintre aceștia chiar credeau în ceea ce-i ofereau împăratului. Din păcate pentru Qin Shi Huang, ingredientul de bază pentru multe dintre licorile pentru nemurire era mercurul (argintul-viu). Acesta este foarte toxic, otravă pentru sistemul nervos. Expunerea la mercur îți afectează creierul cu mult înainte să te ucidă. Pălărierii din Europa obișnuiau să folosească mercur pentru a produce pâslă și îl utilizau în procesul de batere a materialului, pentru a-l înmuia. Aproape toți care au participat la acest proces de producție au înnebunit. Din această cauză a apărut și expresia, încă folosită, *pălărierul cel nebun*. În cele din urmă, însuși Qin Shi Huang a înnebunit, precum un pălărier. Prin urmare, China a avut un împărat recunoscut ca fiind absolut brutal, care și înnebunise. Pretindea în continuare ca fiecare poruncă să fie îndeplinită imediat, chiar dacă poruncile sale erau iraționale. Este însă la fel de probabil ca nimeni să nu-i fi semnalat acest lucru. Viața la o curte itinerantă trebuie să fi fost o tulburare suplimentară pentru nervi și adesea era fatală.

Qin Shi Huang a murit lângă țărm, într-una dintre călătoriile pentru căutarea unui lucru magic care să îi poată aduce nemurirea. La scurt timp după dispariție, primul fiu și moștenitor pregătit necorespunzător s-a sinucis, păcălit fiind de prim-ministrul care l-a instalat ca împărat pe al doilea fiu al lui Qin Shi Huang, pe care îl putea controla.

Odată cu moartea împăratului represiv și extravagant, resentimentele tuturor s-au transformat într-o revoltă. Nobilii au văzut în asta speranța de a-și recâștiga vechea poziție (dar cei mai mulți nu au reușit), iar revoltele țăranimii erau la ordinea zilei. După trei ani, în 207 î.Hr., armata rebelilor a înfrânt armata Qin, iar dinastia lui Qin Shi Huang s-a încheiat. Ironic, unii dintre acești rebeli erau dotați cu arme furate de la celebrii soldați de teracotă, care aveau rolul de a-l păzi pe Qin Shi Huang după moarte.

Primul împărat al Chinei a reușit să creeze o națiune unită. Și acea națiune a fost cu adevărat prima de acest gen. Dar, din cauza obsesiei pentru nemurire, dinastia a mai rezistat doar doi ani după dispariția sa. Qin Shi Huang a unit China și a murit devreme, pierzând totul din cauza încercărilor prostești de a trăi și de a conduce pentru totdeauna.

2

AMBIȚIE
PERSONALĂ

ALCIBIADE,
IUBITORUL DE RĂZBOI
431 î.Hr., GRECIA ȘI SICILIA

Acesta este exemplul clasic al modului în care ambiția și lăcomia unui politician au pus la pământ o întreagă națiune.

În 431 î.Hr. a început războiul de 27 de ani dintre Sparta și Atena. A fost numit Războiul Peloponesiac după numele cunoscutei peninsule grecești, locul în care s-a desfășurat cea mai mare parte din luptă. Războiul a început bine pentru atenieni, chiar dacă spartanii le invadaseră țara. Știind că nu-i pot învinge pe spartani într-o luptă pe uscat, atenienii au urmat un plan conceput de liderul lor, Pericle. La început, inițiativa a avut succes, iar grecii s-au retras în cetatea lor, care era protejată de ziduri înalte. Întrucât nu existau încă echipamente militare pentru asalt, spartanii nu prea aveau altceva de făcut decât să ardă gospodăriile din jurul cetății și să aștepte în afara zidurilor. Dar atenienii erau legați de portul din apropiere printr-o fortificație lungă, așadar nu doar că nu au murit de foame, ba chiar au reușit să fie în continuare un important centru comercial în acea perioadă.

Anul următor, armata spartană s-a instalat lângă acele ziduri înalte, iar atenienii și-au folosit flota superioară pentru a provoca statului grec rival, precum și aliaților acestuia probleme în alte zone. În timpul atacului au apărut și necazurile. Populația atenienilor era de trei ori mai numeroasă decât permitea dimensiunea cetății, așa că a apărut ciuma, probabil cea bubonică. În luna care a urmat, atenienii au pierdut cam un sfert din populație, iar o bună parte dintre supraviețuitori erau foarte slăbiți. Din pricina ciumei a pierit și liderul lor vizionar, Pericle, iar Cleon i-a luat locul. Cleon și armata lui, transportată de trireme¹, a reușit să-i învingă pe spartani pe uscat, la Sphacteria, dar aceștia au ripostat printr-o campanie de succes împotriva aliaților atenienilor din nordul Greciei. În 422 î.Hr. au avut loc mai multe bătălii, în care au pierit atât Cleon, cât și Brasidas, conducătorul spartanilor.

După nouă ani de război, ambele părți combatante erau epuizate. Așa că liderul facțiunii care dorea pacea, Nicias, a preluat conducerea Atenei. În 421 a fost semnat un tratat cu Sparta, în ciuda obiecțiilor lui Alcibiade și a facțiunii pe care am numi-o în prezent „șoimii” Atenei. Era o șansă ca Atena să se refacă și să se reconstruiască, păstrând în bună parte intactă dominația sa în Grecia. Dar ambițiosul și carismaticul Alcibiade nu era mulțumit cu pacea. Dacă se instaura pacea, mulțimea nu mai avea nici un motiv să-l aducă la putere, așa că nu se mai putea acoperi de gloria victoriei. Prin urmare, nobilul atenian ambițios a descoperit rapid o cale pentru repornirea războiului. Șansa i-a surâs când un grup de nobili, care fuseseră strămutați dintr-un mic oraș sicilian subordonat orașului lor rival, Siracuză, au venit la Atena, plini de arginți.

Cum a început vara au apărut trimiși ai Atenei din Sicilia, alături de egesteni, aducând 60 de talanți de argint, ca arvună lunară pentru 60 de nave pe care le solicitaseră. Atenienii au ținut o adunare și, după ce au auzit toate acestea de la egesteni, precum și raportul de la trimișii lor, pe cât de atrăgător, pe atât de fals, despre starea afacerilor în general și în special în ceea ce privește banii, despre care se spunea că ar fi din abundență în temple și la trezorerie, au votat să trimită 60 de vase în Sicilia, sub comanda lui Alcibiade – fiul lui Clinias, a lui Nicias – fiul lui Niceratus, respectiv al lui Lamachus – fiul lui Xenofan, care au fost investiți cu puteri depline; trebuia să-i sprijine pe egesteni împotriva selinuntenilor, pentru a readuce Leontini în postura de a obține orice avantaj în război și pentru a decide toate celelalte aspecte care țineau de Sicilia, în conformitate cu interesele Atenei.

Tucidide, Istoria Războiului Peloponesiac

Nerăbdător să câștige, Alcibiade și aliații lui au văzut invitația de a sprijini Sicilia ca un pretext de a conduce armata Atenei și de a prelua controlul asupra insulei. Sicilia era una dintre cele mai bogate zone din Mediterană și, precum Grecia, era împărțită între cetăți aflate în conflict. Acestea începuseră sub forma unor colonii grecești, așa că au adoptat atât limba, cât și cultura greacă. Până atunci nu se implicaseră deloc în Războiul Peloponesiac, deși puținul ajutor pe care Siracuză îl oferise la un moment dat Spartei fusese folosit și pentru a obține sprijin pentru invazia lui Alcibiade. Decizia a fost una strategică. Adepții războiului au văzut în aceasta modalitatea de a-și consolida propria poziție și de a câștiga o nouă colonie pentru Atena. Ceea ce s-a și întâmplat.

Lăcomia și ambiția au impus această decizie în Atena, care încă încerca să-și revină după epidemia de ciumă și după războiul cu Sparta. Conflictul se încheiase printr-un armistițiu, dar era departe de a fi unul liniștit. Sparta intenționa, și ulterior chiar a făcut asta, să repornească luptele. Dar aceasta

¹ Vas antic cu trei rânduri de rame (n.tr.)